

**Qətibə Quliyeva**  
**AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu,**  
**filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**  
**gatibevaqifkizi@yahoo.com**

**Qədim uyğur mətnləri kontekstində xitabların  
üslubi-ekspressiv funksiyaları**

**Açar sözlər:** Xitab, qədim uyğur, türkologiya, üslubi-ekspressiv funksiya

**Ключевые слова:** Обращение, древнеуйгурских, тюркология, стилистически-выразительные функции

**Keywords:** Adresses, Ancient Uigur, Turkology, stylistic-expressive functions

Dilçilikdə qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlərdən bəhs edilərkən cümlə üzvlərindən fərqli olaraq, cümlənin əmələ gəlməsində bilavasitə iştirak etməyən, heç bir suala cavab verməyən sözlər və söz qrupları nəzərdə tutulur (1, s.216). Cümlənin qurulmasında iştirak edən bu ünsürlər əsasən fikrin dəqiq və düzgün çatdırılmasına xidmət edir. Bunlara vokativlər, intonasiya ilə bağlı olan əmr və sual cümlələri, ara cümlə və ara sözlər daxildir. Xitablar da bu cür söz qruplarına daxildir. Kommunikativ əlaqə zamanı, nitqin təşkilində, eləcə də, ədəbi dil normaları çərçivəsində cümlənin qurulmasında xitabların rolu böyükdür. Dildə müəyyən üslubi-ekspressiv ifadə funksiyasını yerinə yetirən xitablar fərqli şəxslərə, şəxsləndirilən obyektlərə, mücərrəd varlıqlara müraciət məqsədi ilə işlədilir. Müraciət məqsədilə istifadə edilən sözləri və söz birləşmələrini əhatə edən xitablar Türkologiyada az öyrənilmiş, dil tarixi baxımdan çox az tədqiq edilmiş dilçilik sahələrindən biridir. Bu mənada türkoloji dilçilikdə qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlanmayan, sintaktik əlaqəyə girməyən ünsürlər kimi təhlil edilən xitabların cümlədəki mövqeyinin tarixi dil faktları əsasında təsbiti və üslubi funksiyalarının təyini böyük əhəmiyyət kəsb edir.

“Xitab” termini sintaktik kateqoriya kimi ilk dəfə dilçilikdə T.İ.Buslayevin yazdığı “Rus dilinin tarixi qrammatikası” adlı əsərində işlədilmiş və xitaba aid xüsusiyyətlər şərh olunmuşdur (2, s.11). Türkoloji dilçilikdə isə xitabların cümlədəki mövqeyi, müəyyən hallarda mübtədə ilə eşdeğer kimi çıxış etməsi, adlıq cümlə, vokativ cümlə, həmcins üzvlər, ara sözlər, əlavə, xüsusiləşmə, nida ilə eyniləşdirilərək təhlil olunması, bəzən isə qarışdırılması özünü göstərir. Tədqiqatçı Ş.Orucovanın da qeyd etdiyi kimi xitabın bu cür mövqeyi, türkologiyada fikir müxtəlifliyinin, fərqli mülahizələrin yaranmasına rəvac vermişdir. Türkologiyada ilk dəfə olaraq özbək alimi A.R.Sayfullayev “Müasir özbək ədəbi dilində ara üzvlər” adlı məqaləsində xitabları “cümlənin üçüncü dərəcəli üzvləri” kimi təqdim etmişdir (2, s.61-69).

Dildə müəyyən üslubi-ekspressiv ifadə funksiyasını yerinə yetirən xitablar fərqli şəxslərə, şəxsləndirilən obyektlərə, mücərrəd varlıqlara müracaət məqsədi ilə istifadə edilir. xitabla cümlə elementləri arasında mənə əlaqəsi olsa da, sintaktik əlaqə yoxdur; adlarla (substantiv/ isimləşmiş sözlərlə) və ismi birləşmələrlə ifadə edilir; xüsusi intonasiya ilə tələffüz edilir; məzmunca ikinci, şəkilcə üçüncü şəxsə aid olur. Ümumiyyətlə, dilçilikdə xitabın bir sintaktik vahid kimi şərh müxtəlif olsa da, əsasən cümlə üzvləri ilə bağlı olmamağı bütün məqamlarda ön plana çıxarılmışdır.

Cümlə üzvləri ilə bağlanmayan, “cümlədişi ünsür”, “ünləm”, “eytiş”, bəzən isə “səslənmə ünləmi”, “hitap”, “cümlə bətninə daxil olan artıq ünsür”, “cümlələri mürəkkəbləşdirən vasitələr”, “üçüncü dərəcəli üzv” və s. kimi sintaktik vahid olaraq təhlil edilən, qrammatik cəhətdən cümlənin başqa üzvləri ilə bağlanmayan sözlərdən, birləşmələrdən ibarət olan xitabdan gah müstəqil, gah da asılı üzv kimi bəhs edilmişdir.

Dilçi Ə.Cavadov qeyd edir ki, “qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər cümlə üzvü kimi qəbul olunur, çünki cümlə daxilində iştirak edən, müəyyən vəzifəni yerinə yetirən söz, cümlə üzvüdür”. Dilçi alim qeyd edir ki, xitab və ara sözlərin cümlə, onun üzvləri və hissələri ilə semantik bağlılığı mövcuddur (3, s.309, ).

Görkəmli dilçi Ə.Dəmirçizadə “Dədə Qorqud” dastanlarının dilində diqqəti cəlb edən əlamətlərdən biri kimi bir sıra əlavə sözlərin

işləndiyini yazır, bu əlavələrin sırasında “xıtab, nida, alqış, qarğış, təsdiq, rədd bildirən ədatlardan, bağlayıcı sözlərdən və şəxsi, qeyri-müəyyənlik bildirən ifadələr”i qeyd edir (4,s.121). Müasir Azərbaycan dili (III) kitabının xıtab haqqında tərfi belədir: “nitq prosesində danışanla dinləyən-birinə müraciət edərək bir şey soruşmaq, öyrənmək istəyir, ya da onu müəyyən işə təhrik edir” (3, s.310).Xıtab bu və ya digər şəxsə müraciət üçün işlənir, bununla yanaşı təbiət hadisələrinə, cansız qüvvələrə müraciət formaları da vardır. Bəzən isə xıtab bildirmə, əzizləmə səciyyəsi də daşıyır. Fikrin çatdırılmasında iştirak edən xıtab bu cəhətinə görə cümlə üzvlərinə yaxın olur və cümlənin mübtədasının ekvivalenti kimi çıxış edir.

Qədim uyğur mətnlərin dilində istifadə edilən sözlərin leksik-semantik mənə qruplarına, söz yaradıcılığının inkişaf xüsusiyyətlərinə görə müqayiseli təhlili müasir türk dillərinin tarixi lüğət tərkibini, sözlərin qədim dövrdən bu günümüzə qədər keçdiyi inkişaf tarixini izləməkdə, etimologiyasını təsbit etməkdə, köktürkcədə istifadə edilən ayrı-ayrı sözlərin müasir türk dillərindəki müxtəlif mənə çalarlarını, işləkliyini və anlaşılıqlıq səviyyəsini aydınlaşdırmaqda, araşdırma nəticəsində müəyyən sözlərin aktivlik baxımından hal-hazırda hansı mövqedə olduğunu söyləməkdə bizə kömək edir. Abidələrin dil zənginliyini tamamlayan faktorlardan biri kimi xıtabları xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Əski uyğurca abidələrin dilində işlənən xıtablar özünəməxsus xüsusiyyətlər daşıyır. Bu mətnlərdə nidalı və nidasız işlənən xıtablar da geniş işlənmişdir.

Qədim uyğur mətnlərinin dilində işlənən xıtablar özünəməxsus üslubi keyfiyyətlərə malikdir. “Qədim türkçənin qrammatikası” kitabında A.fon Qaben qrammatik xüsusiyyətlərindən bəhs edərəkən mətnlərdən gətirilən nümunələr əsasında dilin bütün yaruslarına dair müəyyən faktları ortaya qoymuşdur. A. Fon Qaben qədim türkçədə xıtabları “Nidalar, ədatlar, əlavələr” başlığı altında təhlil etmişdir (5, §.342-343). Ümumiyyətlə, “dildə müəyyən ekspressiv və emosional vəzifəni yerinə yetirən leksik-semantik söz qrupları” [2, s.57] olan xıtabların cümlə ilə bağlılığından bəhs edərəkən iki məqamı qeyd etmək lazımdır. Bu məqamları qədim uyğur mətnləri kontekstində belə təsnif etmək olar:

1. Xitab işin icracısı deyil. Cümlə ilə məntiqi baxımdan asılıdır, mübtədə, tamamlıq və ismi xəbərin ekvivalenti deyil. Bu zaman xitab edilən şəxs işin icrasında passivdir. Danışan dinləyəne bu və ya digər bir iş, hadisə haqqında məlumat verir. Məsələn, qədim uyğurca bir şeirdə:

*a. Kadğırduqça, kaşı körtlem, kavıuşğsayur men (həsrat çəkdikçə, qaşı gözəlim, qovuşmaq istəyirəm)(6, ).*

*b. Tengrim, sizni körmışte öküş tınlıqlar (tanrım, saysız məxluqlar sizi gördükdə...)(6, s.)*

*c. Tejrim yazukda boşunu ötünür biz (“tanrım, günahlardan qurtularaq yalvarırıq biz”); (7, )*

2. Xitab cümlə ilə həm məntiqi, həm qrammatika cəhətdən asılıdır. Buna görə də işin icraçısıdır. Bu zaman xitab edilən şəxs işin yerinə yetirilməsində fəal mövqə nümayiş etdirir. Məsələn: . Örneğin:

*a) Dintarlar yarlıkasar sizing savigızça, ötügüzçe yoriğay men –(Vaizlər (dindarlar), necə buyursanız, sizin sözünüzlə, məsləhətinizlə hərəkət edərim)(6, Bögü xan şərəfinə mətn, sətir 49).*

*b) Emtı yarlıkançuçı ilig tengrim, yarlıkang ol, mengigü tökelig munsuz özüngüzün körelim. (İndi, mərhəmətli tanrım, iltifatlı olun, əbədiyyən günahsız vücudunuzu görək)(6, II abidə, sətir 14).*

Xitab bir sintaktik vahid olaraq sadəcə müraciət ifadə etməklə məhdudlaşmır, həm də danışanın müraciət etdiyi şəxs və əşyaya münasibəti də ifadə edir. Bu münasibət əzizləmək, məsləhət vermək, yalvarmaq, qarşısındakına kin bəsləmək, hirsələnmək, əmr etmək və s. şəkildə ola bilər(8, s.70). “İstər canlı danışığı dilində, istərsə də yazıda müraciətin əsas vasitələrindən biri olan xitab, onun tərkibindəki sözlərin leksik mənası, ifadə tərz, intonasiyası bədi bir vasitədir”(9, s.306).

Bu zaman müxtəlif vasitələrdən istifadə edilir və üslubi-ekspressiv ifadəlilik təmin edilir. Təyinedici sözlər, şəkilçilər, nida sözləri vasitəsi ilə meydana gələn bu cür xitablara aşağıdakıları nümunə göstərə bilərik:

- 1) *Tüzün bilge kisigler tirilelim,  
Tengrinin bitigin biz işitelim (6, 5 №-li mətn)*
- 2) *A...adıncığ amrak...  
Amrak özkigem... (6, 4 №-li mətn)*
- 3) *Kün tengri yarukın teg, köküzlüğüm, bilgem,*

*Kün tengri yarukın teg, köküzlügüm, bilgem,*

*Körtle tüzün tengrim külügüm, küzünçim*

*Körtle güzün tengrim burkanım, bulunşuzum(10, )*

4) *Barayın tiser baç amrakım*

*Baru yme umaz men... (6, 4 №-li mətn, 4 sətər).*

Müraciətin forması, üsulu ilə danışan bəzən dinləyəni xarakterizə edir, ona qarşı öz münasibətini bildirir, onun mənsub olduğu keyfiyyətləri açır. Əlbəttə ki, bütün məqamlarda, həm qədim yazılı nümunələrdə, həm də müasir ədəbi örnəklərdə işlənən xitablar ekspressiv səciyyə daşıyır, “xitablar və xitablar vasitəsilə yaranan intonasiya cümləyə yeni məzmun verir” (9,s.308). Xitabların işlənmə xüsusiyyətlərinin təhlili zamanı əsasən onları məzmun və bədii keyfiyyətinə görə iki qrupa bölürlər: 1) Bir qrup xitablar o qədər də bədii keyfiyyətə malik olmur. Bunlar konkret müraciət olunan şəxsi bədii çalar olmadan bildirir. Belə xitablar rəsmi dövlət sənədlərində, məktublarda işlənən xitablardan fərqlənir; 2) Xitabların ikinci qrupu bədii ekspressiv səciyyə daşıyır. Bu qrupa xitabların əhatə dairəsi, onu təşkil edən sözlər yazıcının sənətkarlıq qabiliyyətindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə meydana çıxır. Bu xüsusiyyətlərt, əlbəttə ki, qədim uyğurca yazılan mətnlərin dilinə də məxsusdur. Məs.:

Xitabların cümlədəki yerindən bəhs edərkən, əsasən onların **pre, inter ve post pozisyalarda işləndiyini gərmək mümkündür:**

**1) Pre (cümlə başında) pozisiya:**

*a) Tengrim yazukda boşunu ötüniür biz “tanrım, günahlardan qurtularaq yalvarırıq biz”(7, )*

*b) Tengrim, sizingerü ötüniür men...(tanrım size yalvarıram)(7, )*

**2) İnter (cümlə ortasında) pozisiya:**

*a) Siz kızarğar sevegek oğlanım, inilerim, inçe katığlanıng – siz qızarırsınız, sevimli oğlanlarım (övladlarım), kiçik qardaşlarım, inancınızda möhkəm olun (6, VII abidə, sətər 5-6).*

*b) Bu kız adın kişige yarakuluğ ermez, tengrim, sizinge yarağay... (bu kız başqa birinə deyil, ey tanrım, sizə layiq)(6, X abidə, I vərəq, 1-2 sətər)*

c) *Ya emti, amrak oğlanlarım edgü ki-a barınlar (indi, ey mənim əziz (sevimli) övladlarım, yaxşı yola davam edin, gedin...)(Malov, s132, sət4 )*

**3) Post pozisiya:**

a) *Tuş birin muni teg buyanı*

*Tuşayın sizinge, Maytri! (mükafat verib belə savabı, qovuşum sizə, Maytri!)(6, Maytri, s. 179)*

b) *Saşmaksız burkan bolmışta,*

*Sakıgil mini, Maytri! (Şaşmaz burhan olunca; Düşün beni, (sakin beni), Maytri!)(6, Maytri, s. 179)*

c) *Tüküz atın yarıştım,*

*Aydım: Emdi al, Utar! (Sürətli atla hücum etdim; Hayqırdım: Al gəldi, Utar!)(10,Döyüş türküsü, s.45,)*

Xitabların bu cür cümlə daxilində paylanmasını başda, ortada, sonda işlənməsini Ə.Dəmirçizadə janr və üslubi əlamət kimi göstərir. “Müasir azərbaycan dili.Sintaksis” kitabında xitabların cümlədəki yer dəyişmələri onların cümlə üzvləri ilə qrammatik (sintaktik) əlaqə saxlamadığına görə cümlə daxilində müəyyən möhkəm yerinin olmaması ilə izah olunur. “Xitabların yerinin müxtəlifliyinə baxmayaraq, eyni məzmunu malik olur, yerini dəyişməsi ilə cümlədə heç bir mənə dəyişikliyinə səbəb olmur” (11, s.222)

A.Q.Rudnev xitabların üslubi funksiyalarına toxunaraq xitabların “bədi əsərlərdə nəqletmənin canlandırılması, nitqdə mənə və emosionallığın verilməsi üçün” istifadə edildiyini yazır (12, s.17).

Xitabların həmhüdüdü sintaktik kateqoriyalara münasibəti və fərqləndirici əlamətlərini onların qrammatik ifadə vasitələrində əks olunduğunu yazan Ş.Orucova türk dillərində bu vasitələrin zəngin və rəngarəng olduğunu qeyd edir (2,s.57). Bu xüsusiyyət qədim uyğurca mətnlərin dilində də özünü göstərir və emosionallıq, həyəcan, münasibət bildirən xitablar zəngin ekspressiv-üslubi funksiyaları əks etdirir. Bu cür xitabların cümlə daxilində aşağıdakı xüsusiyyətlərini göstərmək olar:

1.Xitabların başında ay, ey, oy, of və s. nidalar işlənir:

a) *Ay sen Varukdad oğulu, sening ayğang... (Ey sən, Varukdad oğlu, sənin sözüün belədir)(6,XV abidə, sət 6)*

*b) Ay buryuk-a, emrek adayım, Mgastvi kanta ermis (Ay buyuruk, sevgili övladım, Magastavi harada?) (7, Şahzadə və arslan hakkında əfsanə,s.178,).*

2.Xitabların sonuna bəzi morfoloji elementlər, şəkilçilər əlavə edilərək ekspressivlik möhkəmləndirilir. Çox zaman müraciət edən xitabın sonuna birinci şəxs tək mənsubiyyət -ım, -im şəkilçilərini artırmaqla ekspressiv təsirin yaranmasına müvəffəq olur:

*a) Tengrim, eksüklüg, yazukluğ biz! (7, sətir 144).*

*b) Amrak oğlum, amrak ökügüm, Yir tengri törümüşte bay yime bar, yok çığay yime bar...(istekli övladım, yer və göy törədikdən varlı (bəy) yenə var, yoxsul yenə var...)(6,Altun yaruk, s.198-199 )*

3.Eyni xitabın cümlədə təkrar olunması ekspressivliyin daha qüvvətli ifadəsinə xidmət edir:

*a) Ay mung, ay mung, yitürmis men isig sever amrak adayımın! (Ey azap, ey azap, ben çok istekli aziz evladımı yitirdim...)(6,Altun yaruk, sətir 623 )*

Uyğurca mətnlərdə xitabların nidalarla işlənməsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri də diqqəti cəlb edir. Abidələrin dilində işlənən bəzi xitablara nidalar sonda şəkilçi qismində artırılaraq müraciət, iltica bildirir:

*a) Ulug ilig beg+e! Biş yüz sığınlarka isig öz boşı birsün! (ey ulu hökmdar, be. Yüz sığır həyatını sədəqə olaraq versin). (5, §453)*

*b) Emgek+a ! (Ey istirab), (5, §343)*

*c) İligler beglarning kut tengrisi+a! (ey hökmdarlar və bəylərin səadət tanrısı!) (5, §343)*

*d) Kut kolur biz Tengrim+e! Etüzümüzni küzeding, Üzütümüzni boşunq! (Səadət umuruq, ey tantım; Vücudumuzu saxlayın, Ruhumuzu azad edin!) (10, İlahi, s.79)*

*e) Bu savning baca son qınta Maqastvi tigin inça tip tidi: Ay içilerim+a! (bu sözü eşidib üçüncü Maqastvi şahzadə belə ded: ay mənim böyük qardaşlarım!)(6, Altun yaruk,sətir 615)*

A.fon Qaben a, ya, ay, ey nidaları ilə işlənən xitablardan bəhs edərkən “xitab edilən şəxsə sən, nəzakətli ifadə ilə isə siz deyilir. III şəxs tək seçilərsə daha çox rəsmi müraciət” olduğunu qeyd edir (5, §.453).

Türk dillərində xitabların qrammatik ifadə vasitələrini və leksik-semantik xüsusiyyətlərini təhlil edən dilçi alim Ş.Orucova “fərqli türk dillərindən əldə edilən nümunələrə əsasən uca tanrıya edilən müraciətlərin” zəngin olduğunu və istər qədim yazılı mətnlərdə, istərsə canlı danışiq dilində, istərsə də bədii sənət nümunələrində Allaha xitabın mühüm yer tutduğunu qeyd edir(2, s.100-98). Həqiqətən də, ədəbi mətnlər əsasında aparılan araşdırmalar nəticəsində əldə edilən faktlar əsasında “tanrıya” edilən xitabların daha çox olduğunu görmək mümkündür. Bu vəziyyət həm qədim türk mətnlərində, həm də sonrakı dövrlərdə qələmə alınan türkdilli yazılı abidələrin dilində Tanrıya xitabın daha geniş yayıldığı müşahidə edilir. Bu mənada mətnlərin dilində nida olmadan meydana gələn xitablara aid nümunələrə rats gəlirik. Mətnlərdə “ey”, “ay” nidalarının işlənmədiyi, söz sonuna I şəxs tək mənsubiyyət şəkilçisinin (-ım, -im, -m, ) əlavəsi ilə əmələ gələn xitablar çoxdur: *Tengrim, oğlanım, oğlum* və s. Əski uyğurca manixey dini məzmunlu “Xuastuanift” abidəsində oxuyuruq:

*Teñrim, emti men Raymast ferzind ögünür men yazukda boşunu ötüñür men manastar xirza-h. “Tanrım, men Raymast övladı günahlardan azad olaraq yalvarıram. Bizi bağışla!”; Teñrim yazukda boşunu ötüñür biz “tanrım, günahlardan qurtularaq yalvarırıq biz”* (10, s. 178).

Başqa bir uyğurca manixey məzmunlu bir şeirdə eyni formada xitablar işlənmişdir:

**a)** *Körtle tüzün tengrim külügüm, küzüñsüm,*

*Körtle güzün tengrim burkanım bulunçsuzum...(Gözəl, əsil Tanrım, şöhrətlim, qoruyucum! Gözəl, əsil Tanrım, bürhanım, bulunmazım).(10,İlahi, s.102)*

**b)** *Maha puruş, ulu er, suu-vikiranda şiri,*

*Manqqalım, sizinge yükünür (Mahapuruşa, böyük ər, Sunvirkranda şri; Şöhrətlim, sizə ibadət edirəm) (10, Türk buddist şeiri, s.109)*

Fərqli üsullarla yaranan xitablar, qədim uyğur mətnlərinin dilində əsasən əvvəldə nidaların gəlməsi, xitabların sonuna morfoloji elementlər, əksərən I şəxs tək mənsubiyyət şəkilçisiini artırmaqla ekspressiv-üslubi təsir yaranmışdır. İnsan bildirən, başqa canlıların adlarını bildirən və cansız



əşyaların və mücərrəd anlayışları ifadə etməsi ilə xitablar üç növə bölünür. İnsana aid xitablarda əsas məqsəd dinləyicinin diqqətini cəlb etməkdirsə, qalan xitablarda əsas məqsəd ifadənin təsirini, ekspressiv gücünü artırmaqdır (11, s.218, 219)

Dilin rəngarəngliyini, ekspressiv çalarlığını, müraciət olunanın statusunu və şəxsi keyfiyyətlərini, müraciət edənin kimliyini və cəmiyyətdəki mövqeyini əks etdirən xitabların qədim uyğurca mətnlər kontekstində, tarixi dil faktları işığında araşdırılması onların istər grammatik-leksik, istərsə də semantik-üslubi, sintaktik vahid olaraq türk dilçiliyindəki mövqeyini təsbit etmək baxımından əhəmiyyətli olduğunu söyləmək olar.

#### **ƏDƏBİYYAT:**

1. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. IV hissə. III nəşr, Bakı, Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2007, 424 s.
2. Orucova, Ş. Ə. Türk dillərində xitab. Bakı, Nurlan, 2007, 200 s.
3. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis, III cild, Bakı, 1981.
4. Dəmirçizadə Ə. M. Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi. I hissə. Bakı, Marif, 1979,
5. Gabain A. von. Eski Türkçenin Grameri (Çeviren: M.Akalın). Ankara: TDK, 2007, XXIII+313 s.
6. Əski türk yazılı abidələrinin müntəxabatı. (Tərtib edəni, ön söz və lüğətin müəllifi Ə.A.Quliyev). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1992, 279 s.
7. Малов, С.Е.. Памятники древнетюркской письменности. (Тексты и исследования). М.-Л.: 1951. 451 с.
8. Şahbazova Z. Xitablar və onların linqvistik xüsusiyyətləri. Azərbaycan filologiyası: İnkişafın yeni mərhələsi» mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 2016, "Bakı Universiteti" nəşriyyatı, səh.67-72.
9. Azərbaycan bədii dilinin üslubiyyatı. Oçerklər. Bakı, Elm nəşriyyatı, 1970, 357 s.
10. Cəfərov N.Q. Qədim türk ədəbiyyatı müntəxabatı. Bakı: AzAtam, 2004, 322 s.

11. Руднев А.Г . Синтаксис осложненного предложения .  
Москва, Учпедгиз, 1959, 198 с.

**Гатиба Гулиева**

**Стиль-выразительные функции обращение в контексте  
древнеуйгурский текстов**

**Резюме**

Некоторые из элементов, участвовавших в формулировании предложения, служат для точной и правильной передачи мысли. К ним относятся вокативы, императивные и вопросительные предложения, промежуточные предложения и обращение. Обращение играют большую роль в процессе общения, в организации речи, а также предложения в рамках норм литературного языка. Обращение, которые включают слова и фразы, используемые для обозначения чего-то или кого-то, являются одним из менее изученных языковых полей с точки зрения языковой истории, а также менее изучены в тюркологии. В этом смысле важно определить положение обращение, проанализированных как элементы, не имеющие синтаксического отношения с другими частями предложений в тюркской лингвистике на основе исторических фактов и определения его стилистических функций.

**Gatiba Guliyeva**

**Style-expressive functions of addresses in the context of  
Ancient Uigur Texts**

**Abstract**

Some of the elements participated in formulating the sentence serve to convey thought precisely and correctly. These include the vocatives, imperative and interrogative sentences, intermediate sentences, and addresses. Addresses play great role during the communication, in organizing of speech, as well as of sentence in the frame of literary language norms. Addresses which have a certain stylistic-expressive functions in language are used to refer to different individuals,

personalities, abstract entities. The addresses that include words and phrases used for referring to something or someone are one of the less studied linguistic fields in terms of language history, also less learned in Turkology. In this sense, it is important to determine the position of the addresses analyzed as elements which have not syntactic relation with other parts of sentences in Turkic linguistics on the basis of historical facts and to define its stylistic functions.